

Reine Rydén och Tobias Berglund

Gallringen av Statens utlänningskommissions lägerarkiv

De läger för flyktingar och andra utlänningar som fanns i Sverige under andra världskriget är ett ämne som har diskuterats flitigt i historieskrivningen. Möjligheterna till forskning påverkas i hög grad av tillgången till arkivmaterial och arkiven från lägren är delvis hårt gallrade. Artikeln granskar det gallringsbeslut som utfärdades 1960 och hur det genomfördes.

Inledning

Källmaterial i form av arkivhandlingar är en förutsättning för forskning inom många discipliner. Forskare kan ibland ha en benägenhet att ta tillgången till fullständigt och välordnat arkivmaterial för given, men inget kunde vara mer felaktigt. Som alla arkivarier vet är det i själva verket bara en mindre del av alla handlingar som bevaras, även i myndighetsarkiven där lagar och förordningar reglerar verksamheten. Arkivens ofullständighet och orsaker till luckorna är något som på senare tid uppmärksammats allt mer i den arkivvetenskapliga litteraturen.¹

Ett annat centralt tema i arkivlitteraturen har på senare tid handlat om arkivens och arkivariens makt över historieskrivningen. Arkivinstitutionerna är inte alls, som de tidigare gärna framställde sig som, några neutrala väktare av dokumentens objektiva sanning. Genom att välja ut vilka handlingar som bevaras och hur de ordnas, beskrivs och tillgängliggörs är arkivarierna medskapare till arkiven och därmed till historieskrivningen. De utövar således en betydande makt.² En logisk följd av denna insikt är att arkivens historia, inte minst gallringen, är viktig att undersöka.

En vanlig arkivteoretisk distinktion är den mellan bevisvärde och informationsvärde. Bevisvärdet syftar på belägg för arkivbildarens verksamhet, dess organisation och beslut. Informationsvärdet handlar om den information som handlingarna kan ge om individer och samhällsförhållanden som ligger utanför arkivbildaren själv.³ En typ av arkivmaterial som har mycket att berätta både om svenska myndigheters agerande och om tusentals enskilda människooöden är handlingarna i andra världskrigets lägerarkiv.

---

¹ David Thomas, Simon Fowler & Valerie Johnson, *The Silence of the Archive*. Facet. London 2017.

² Joan M. Schwartz & Terry Cook, "Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory", *Archival Science* 2002.

³ Theodore R. Schellenberg, *Modern Archives. Principles and Techniques*. Cheshire. Melbourne 1956.

Under och strax efter andra världskriget inrättades och drevs fyra olika system av läger i Sverige. Dessa hade olika syften, huvudmän och regimer. Det fanns utlännings- och flyktingläger för civila, militära interneringsläger, utländska legationers läger och arbetsförband för värnpliktiga med extrema vänstersympatier. Det största (både vad gäller antal läger och interner), mest mångfasetterade och mest långvariga av dessa system var de öppna och slutna läger för civila utlänningar som upprättades och drevs av Socialstyrelsen, från och med 1 juli 1944 av Statens Utlänningskommission.

De öppna lägren var att betrakta som flyktingförläggningar/mottagningscentraler i vilka flyktingar/utlänningar skulle vistas till dess att de fick uppehålls- och arbetsvisum. Vistelsetiden i sådana läger var (vilket också var myndigheternas ambition) i regel relativt kort, 1–3 månader. Även om omhändertagande i ett öppet läger inte handlade om ett frihetsberövande var vistelsen där ändå kringgärdad med restriktioner; till dess att uppehållsvisering ordnats hade utlänningar inte rätt att röra sig fritt utanför flyktingförläggningen.

De slutna lägren, fjorton till antalet, var institutioner i vilka civila utlänningar frihetsberövades på obestämd tid (omprövning av beslutet skulle dock ske en gång per år). Systemet inrättades i och med en så kallad administrativ författning (en lag stiftad av regeringen) från februari 1940. Frihetsberövande i dessa slutna läger beslutades av tjänstemän på Socialstyrelsen och kunde inte överklagas. Inga skäl för interneringen angavs vare sig i samband med det ursprungliga inskrivningsbeslutet, omprövning eller utskrivning.

Forskningsfrågor

I synnerhet verksamheten i de fjorton slutna utlänningslägren var politiskt mycket känslig; förutom frihetsberövandet av flyktingar från Tyskland kom ”arbetsovilliga” och ”övererotiska” kvinnor att interneras i ett särskilt kvinnoläger i Tjörnarps. Interneringsförfarandet och verksamheten i lägren var så pass politiskt kontroversiell att en särskild statlig utredning, den så kallade Sandlerkommissionen, efter kriget sattes att granska systemet med civilinterneringar av utlänningar.⁴ En del av syftet med föreliggande undersökning är att undersöka huruvida det krigstida interneringssystemets känslighet återspeglas i gallringen av lägerarkiven. Under Berglunds avhandlingsarbete noterades vissa tecken på att så kan vara fallet.⁵ Som exempel kan nämnas informanter som uppgivit att de levererat varor till ett läger redan 1942, från vilket år inga arkivhandlingar alls finns bevarade och enskilda lägerarkiv med – mot bakgrund av verksamhetens natur – ett anmärkningsvärt litet innehåll både avseende volym och information.⁶

---

⁴ SOU 1946:36, *Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst. 1, Betänkande angående flyktingars behandling.*

⁵ Tobias Berglund, *Omhändertagna i slutna utlänningsförläggningar 1940–1943*, under utgivning.

⁶ Se exempelvis Ingels, vol. 1–5. Statens utlänningskommission Andra världskrigets lägerarkiv (SUKL). Riksarkivet.

En annan anledning att titta närmare på gallringsförfarandet är följande formulering i inledningen till Statens utlänningskommissions arkivförteckning i Nationell ArkivDatabas (NAD): ”Även om SUK:s bevarade arkiv är mycket omfattande så har det varit föremål för stora, delvis väl hårdhänta gallringar.”⁷

En tredje anledning är en undersökning av gallringen av landsfiskalernas arkiv, som visade att den gallring som verkligen utförs kan skilja sig betydligt från det som föreskrivs i gallringsbesluten. I det aktuella fallet bevarades betydligt mer än föreskrivet.⁸ Denna omständighet motiverar också en närmare granskning av genomförandet i fallet med lägerarkiven.

1960 utfärdades ett gallringsbeslut gällande Statens utlänningskommissions lägerarkiv från åren 1940–1948. Innebörden var att sex lägerarkiv skulle bevaras i sin helhet, de övriga endast delvis. Omfattningen före gallringsbeslutet ska ha varit ca 130 hyllmeter. I dag återstår enligt NAD 74 hyllmeter, vilket innebär att 56 hyllmeter handlingar gallrades ut. Vår undersökning omfattar för det första gallringsbeslutet och den föregående utredningen, för det andra innehållet i de sex lägerarkiv som skulle bevaras och i de övriga åtta arkiven från slutna utlänningsläger. Forskningsfrågorna är följande:

- Hur motiverades gallringsbeslutet 1960?
- Hur förhåller sig innehållet i arkiven från de fjorton slutna utlänningslägren till beslutet?
- Hur kan eventuella avvikelser förklaras?

Tre olika resultat kan tänkas: 1) bevarande och gallring har skett helt i enlighet med beslutet; 2) gallringen har genomförts försiktigt och mer har bevarats än vad beslutet föreskrev; 3) arkiven har gallrats alltför kraftigt och handlingar som borde ha bevarats saknas. I det senare fallet är tre alternativ möjliga: a) ”övergallringen” skedde före beslutet 1960; b) ”övergallringen” skedde i samband med verkställandet av beslutet; c) otillåten gallring har skett i efterhand.

Forskningsläge

Gallringsfrågan

Att gallring är nödvändigt av många anledningar är alla i arkivvärlden eniga om, men principerna har varierat både över tid och mellan olika politiska och kulturella sammanhang.

---

⁷ Förteckningsinledningen har skrivits av Lars Hallberg, som även kommenterar saken i boken *Källor till invandringens historia* (Riksarkivet, Stockholm 2001) s. 181: ”Gallringen har bl.a omfattat stora sviter av tillståndsprotokoll och andra stora serier av handlingar som inte arkivlagts i centraldossiererna. Detta försvårar den forskning som inte är inriktad på personer där namnet är känt.”

⁸ Reine Rydén, ”Implementation of appraisal regulations including the selection of sample archives. A case study on the Swedish country district police”, *Archives and Records* 2014.

I den internationella arkivvetenskapliga litteraturen har bevarande- och gallringsfrågor (den engelska termen är *appraisal*, på svenska numera allt oftare översatt till informationsvärdering) varit ett huvudtema de senaste årtiondena. Diskussionen har sammanfattats i några användbara översiktsartiklar. I en historisk översikt med fokus på den teoretiska utvecklingen visar Carol Couture på alla motstridiga syften och principer som legat bakom informationsvärderingens olika skolbildningar.⁹ Ciaran Trace fokuserar på begreppet värde och visar hur uppfattningarna om bedömningen av arkivhandlingars långsiktiga värde har varierat historiskt. Några författare har hävdats handlingarnas inneboende värde, andra har framhållit tillkomstkontexten. Somliga menar att värdet beror av handlingarnas nytta för arkivbildarna själva, medan andra tar fasta på nyttan för forskare.¹⁰ Anne Gilliland kombinerar en historisk översikt med ett samtida perspektiv och betonar hur förutsättningarna har förändrats sedan 1900-talets gallringsdiskussion som ägde rum mot bakgrund av de pappersbaserade förvaltningarnas tillväxt. Nu när information till största delen skapas och ska bevaras digitalt står arkivvärlden inför utmaningar av ett helt annat slag, även om många av de äldre principerna fortfarande kan vara giltiga.¹¹

För en översikt över den svenska litteraturen om bevarande- och gallringsfrågor är Berndt Fredrikssons uppdelning i empirisk och normativ arkivvetenskap en lämplig utgångspunkt.¹² I grova drag kan denna litteratur nämligen indelas i två kategorier: dels mer eller mindre historiskt inriktade empiriska studier, dels normativt inriktade arbeten av debattkaraktär.

Bland de förstnämnda bör särskilt nämnas Fredrikssons artikel ”Vad skall vi bevara?” från 2003, även om den också har vissa normativa inslag. Förutom internationella utblickar och en genomgång av gallringens idéhistoria gör Fredriksson en periodisering av den svenska gallringsverksamhetens historia.¹³ Även den tidigare riksarkivarien Erik Norberg tar i sin bok om Riksarkivets historia *Mellan tiden och evigheten* upp hur gallringsproblematiken hanterats vid olika tidpunkter. Norberg menar att det ofta varit utomstående aktörer som pläderat för omfattande gallring som alternativ till utbyggnad av arkivlokalerna, medan Riksarkivet hävdats en mer återhållsam linje.¹⁴ Fredriksson kommer däremot fram till en annan slutsats: ”Riksarkivet utvecklades från 1960-talets senare del alltmer i riktning mot att bli ett statligt rationaliseringsorgan med uppdraget att minska samhällets kostnader genom en visserligen medveten men mer omfattande gallring.”¹⁵

---

⁹ Carol Couture, “Archival Appraisal: A Status Report”, *Archivaria* 2005.

¹⁰ Ciaran B. Trace, ”On or Off the Record? Notions of Value in the Archive”, i Terry Eastwood & Heather McNeil (eds.), *Currents of Archival Thinking*. Libraries Unlimited. Santa Barbara 2010.

¹¹ Anne J. Gilliland, ”Archival appraisal: practising on shifting sands”, i Caroline Brown (ed.), *Archives and Recordkeeping: theory into practice*. Facet. London 2014.

¹² Berndt Fredriksson, ”Arkivvetenskap – historia och framtid”, *Arkiv, samhälle och forskning* 2002:2.

¹³ Berndt Fredriksson, ”Vad skall vi bevara? Arkivgallringens teori, metod och empiri”, *Arkiv, samhälle och forskning* 2003:2.

¹⁴ Erik Norberg, *Mellan tiden och evigheten. Riksarkivet 1846–1991*. Riksarkivet. Stockholm 2007, s. 440.

¹⁵ Fredriksson 2003, s. 32.

En klart uttalad policy om gallring och bevarande i svenska myndighetsarkiv antogs först 1995.¹⁶ I mångt och mycket var denna emellertid en kodifiering av en praxis som vuxit fram under lång tid. Utgångspunkten för denna praxis var den specifikt svenska principen att alla allmänna handlingar ska bevaras om det inte finns föreskrifter eller beslut som ger stöd för gallring. En kommitté som tillsattes 1940, de så kallade 1940 års arkivsakkunniga, utarbetade ett stort antal gallringsbeslut för olika myndigheter och slutligen en gallringsförfordning som utfärdades 1953.¹⁷ Kommitténs arbete har undersökts av Louise Nyberg, som konstaterar att det fanns betydande åsiktsskillnader om avvägningen mellan att bromsa tillväxten av arkiven och att ta hänsyn till forskningens behov. Efterhand tog dock ekonomiska motiv över alltmer och kommittén förordade mer och mer gallring.¹⁸

Den gallringspraxis som kodifierades i 1995 års policy har av Fredriksson fått beteckningen ”den svenska pragmatiska modellen” och har sammanfattats med orden: ”Maximera vinsterna av gallringen genom att inrikta den på stora serier och omfattande material. Minimera skadorna i form av informationsförluster så långt det är möjligt.”¹⁹ Gallringsutredningarna inriktades särskilt på att identifiera stora serier med rutinartat material som tog mycket plats och som inte bedömdes innehålla information med något större forskningsvärde. Fredriksson visar att besluten fram till 1980-talet i hög grad motiverades med ekonomiska skäl. Signifikativt är att man ofta använde ordet ”gallringsvinster”, vilket visar på en ”spänning mellan den teoretiska arkivdoktrinen för gallring och den faktiskt utförda gallringen. Den förra baserades på pragmatiska avgöranden grundade på mycket stor försiktighet och hänsyn till att unik information bevarades. Den senare utmärktes troligen av en hårdhänt gallring.”²⁰

Den normativa diskussionen om bevarande och gallring var mycket sparsam fram till 1960-talets slut. Vid den tiden fick historiker och samhällsvetare ett ökat intresse för social historia och kvantitativa metoder, vilket medförde en efterfrågan på källmaterial som tidigare inte uppfattats som värdefullt. En av de första som uppmärksammade detta förhållande var ekonomhistorikern Rolf Adamson.²¹ Vid samma tid förordade kulturgeografen Torsten Hägerstrand att några väl valda geografiska områden borde bevaras så fullständigt som möjligt, en tankegång som fick stort inflytande på den fortsatta diskussionen.²² 1976 föreslog historikerna Christer Winberg och Sune Åkerman i Hägerstrands anda ett system med

---

¹⁶ Riksarkivet, *Bevarandet av nutiden. Riksarkivets gallrings- & bevarandepolicy*. Riksarkivet. Stockholm 1995.

¹⁷ SFS 1953:716, *Förordning om utgallring av handlingar hos vissa statsmyndigheter*.

¹⁸ Louise Nyberg, ”...Tvånget att försaka. Bedömningsgrunder för gallringsbeslut”, i: Patrik Höij (red.), *Information, förvaltning och arkiv – en antologi*. Arkiv i Norrland 20. Härnösand 2005, s. 149–152.

¹⁹ Fredriksson 2003, s. 26.

²⁰ Fredriksson 2003, s. 32–33.

²¹ Rolf Adamson, ”Några principiella synpunkter i fråga om gallring”, *Arkiv, samhälle och forskning* 1969:1, s. 21–32.

²² Torsten Hägerstrand, ”Kulturgeografiska synpunkter på arkiveringen av data”, *Arkiv, samhälle och forskning* 1969, s. 7–20.

regionala typområden i kombination med statistiska urvalsmetoder.²³ Åkerman återkom 1982, tillsammans med Rolf Nygren och Jan Larsson, med boken *Samhällsdokumentation inför framtiden*. Bland annat framhöll de att material med individrelaterad information kopplad till personnummer var särskilt värdefullt på grund av hög länkbarhet till annan arkivinformation.²⁴ Idéerna vann stöd i en rad statliga utredningar under 1980-talet, vilket i början av 1990-talet utmynnade i beslut om den speciella kombination av individbaserat och geografiskt urval som går under beteckningen intensivdataområden.²⁵ Denna diskussion behandlas mer ingående av Samuel Edquist.²⁶

Gemensamt för den litteratur som här behandlats är att författarna har diskuterat gallringspraxis och gallringsbeslut på central nivå. Ett underförstått antagande är sedan ofta att de centrala besluten också verkställts, men hur besluten faktiskt tillämpats undersöks inte. Ett undantag från detta mönster är den tidigare nämnda undersökningen av vad som hände med landsfiskalernas arkiv. 1969 utfärdade Riksarkivet ett mycket långtgående gallringsbeslut, men det tillämpades endast i begränsad utsträckning på landsarkiven som hade ansvar för det praktiska genomförandet. Vissa arkiv gallrades inte alls, i andra arkiv genomfördes gallring endast delvis. Slutresultatet blev ett mycket mer långtgående bevarande än avsett. Vid forskning om bevarande och gallring är det följaktligen inte tillräckligt att studera regler och förordningar, man måste också undersöka verkställandet.²⁷

De civila interneringslägren och deras interner

Vad gäller forskningen om interneringsläger för civila utlänningar och de interner de hyste kan man tala om ett ”före” och ett ”efter”. Detta syftar på den forskning inom detta område som producerades före respektive efter att Utlänningskommissionens lägerarkiv avhemligades 1994. Här kommer vi därför att redogöra för forskning producerad under båda dessa perioder i syfte att identifiera huruvida själva tillgången till just detta arkivmaterial påverkat angreppssätt, perspektiv och framför allt slutsatser och tolkningar.

”Före”

Historikern Helmut Müssener hade inte tillgång till utlänningsrelaterat arkivmaterial från Socialstyrelsen/Utlänningskommissionen (som exempelvis andra världskrigets lägerarkiv) när han 1974 publicerade sina licenciat- och doktorsavhandlingar, *Die deutschsprachige Emigration in Schweden nach 1933* och *Exil in Schweden*, i vilka slutna utlänningsläger

---

²³ Christer Winberg & Sune Åkerman, *Forskningens framtida datatillgång*. Samarbetskomm. för långsiktligt motiverad forskning. Stockholm 1976.

²⁴ Rolf Nygren, Jan Larsson & Sune Åkerman, *Samhällsdokumentation inför framtiden. En bok om samhällsforskningens framtida materialtillgång*. Liber. Stockholm 1982, s. 268.

²⁵ Claes Gränström, Lennart Lundquist & Kerstin Fredriksson, *Arkivlagen: Bakgrund och kommentarer*. 2 uppl. Norstedts. Stockholm 2000, s. 193–195.

²⁶ Samuel Edquist, *Att spara eller inte spara. De svenska arkiven och kulturarvet 1970–2010*, under utgivning.

²⁷ Rydén 2014, s. 50.

nämns som en aspekt på livet i exil.²⁸ Det svenska källmaterial Müssener använde sig av var arkivmaterial från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), SUAV:s tidningsindex för åren 1939–1945, svenska tidskriftsartiklar 1940–1951 (i kartoteksform i Uppsala universitetsbibliotek) och material från Västerås stifts- och landsbibliotek.

I likhet med Müssener hade Jan Peters inte tillgång till utlänningsrelaterat arkivmaterial från Socialstyrelsen/Utlänningskommissionen när han 1974 publicerade sin bok *Exilland Schweden*. Det tycks som om han i huvudsak behandlat exiltyskar som sedermera hamnade i DDR, och att han därför i mångt och mycket använt källmaterial från just DDR. Av naturliga skäl utgör därför efterkrigstidens DDR utgångspunkten för bokens politiska perspektiv.²⁹

Överlag ger både Müsseners och Peters skildringar en förhållandevis positiv bild av interneringssystemet, lägren och svenska myndigheters och statslednings agerande avseende de tyskspråkiga Hitlerflyktingarna. Tiden på flykt och som internerad, till och med fängslad, i Sverige får ett närmast rosaaktigt skimmer och som en del i den ungdomliga kampen. Detta kan också delvis förklaras med det faktum att de tyskspråkiga antinazisterna flytt, och undkommit med livet, från en totalitär politisk kultur präglad av våld och förtryck för att sedan återvända till ett efterkrigs-Tyskland (eller Österrike) präglad av nöd och kaos och senare i många fall tjänat en annan totalitär statsbildning (DDR). Klaus Misgeld diskuterar detta källkritiska problem med de tidigare exiltyskarnas ”idealisering” av och ”propaganda” om Sverige i sin artikel om tiden efter exilen.³⁰ Detta problem tillkommer utöver de problem avseende källmaterialets tillförlitlighet som diskuteras ovan.

I sin doktorsavhandling *Rättsstat i kris: Spioneri och sabotage i Sverige under andra världskriget* diskuterar Janne Flyghed mycket övergripande och utan att diskutera verksamheten i några enskilda läger systemet med slutna läger för civila utlänningar, inom ramen för ett kapitel som behandlar utlänningslagstiftningen. De enda läger som nämns vid namn är Långmora och Smedsbo.³¹ Det källmaterial han använt utgörs huvudsakligen av offentligt tryck (som exempelvis SOU 1946:36 och SOU 1945:1). Flyghed har i avhandlingen inte använt sig av Socialstyrelsens eller Utlänningskommissionens arkiv.³²

Den norske historikern Ole Kristian Grimnes har beskrivit de norska flyktingarnas situation i Sverige och framväxten av ett norskt flyktingsamhälle i exil. Grimnes beskriver främst verksamheten vid de två mottagningscentralerna för norska flyktingar – Öreryd och

---

²⁸ Helmut Müssener, *Die deutschsprachige Emigration in Schweden nach 1933. Ihre Geschichte und kulturelle Leistung*. Uppsala 1971; Helmut Müssener, *Exil in Schweden. Politische und kulturelle Emigration nach 1933*. Stockholm 1974.

²⁹ Jan Peters, *Exilland Schweden. Deutsche und schwedische Antifaschisten 1933–1945*, Berlin (Öst) 1984.

³⁰ Klaus Misgeld, ”Folgen des Exils. Wechselseitiges Lernen und besseres gegenseitiges Verstehen”, i Einhart Lorenz, Klaus Misgeld, Helmut Müssener & Hans Uwe Petersen (red.), *Ein sehr trübes Kapitel? Hitlerflüchtlinge im nordeuropäischen Exil 1933 bis 1950*, Hamburg 1998, s. 413–414.

³¹ Jan Flyghed, *Rättsstat i kris. Spioneri och sabotage i Sverige under andra världskriget*, Stockholm 1992, s. 200–218.

³² Flyghed 1992, s. 524–525.

Kjesäter – men även de norska flyktingarnas situation i stort och verksamheten inom de norska så kallade reservpolistrupperna.³³ Grimnes nämner endast indirekt interneringslägren i Rengsjö och Smedsbo, men diskuterar något mer utförligt lägret i Hälsingmo; främst problemet att internerade samarbetsmän som avvek i många fall återvände till Norge och satte sig i kontakt med tyska myndigheter.³⁴ Grimnes använde sig i huvudsak sig av norskt arkivmaterial. I den mån han använt svenskt källmaterial har han inte haft tillgång till arkivmaterial från Utlänningskommissionen. Grimnes påtalar uttryckligen denna brist i sin redogörelse för och diskussion kring sitt källmaterial:

På svensk side har jeg likeledes undersøkt sentralt arkivstoff. Ett meget viktig materiale mangler imidlertid, nemlig Utlänningskommissionens arkiv, som det var vanskelig å få tilfredsstillende adgang til. Denne mangelen er bare i en viss utstrekning blitt avhjulpet ved at jeg har kunnet benytte det materiale som finnes tilbake i Sosialstyrelsen (generaldirektørens korrespondense) etter at Utlänningskommissionen ble skilt ut fra den.³⁵

Ett genomgående drag för den forskning som bedrivits före det att lägerarkiven avhemligades är alltså att interneringsförfarandet framställs som relativt oproblematiskt och på samma sätt som andra, liknande åtgärder, som ett nödvändigt ont i ljuset av det pågående världskriget. Regimen i lägren framställs som förhållandevis mild och inte att jämföra med fång- och koncentrationslägren i Tyskland och Sovjetunionen. Peters ser närmast interneringen som en ”trygg hamn” och Grimnes diskussion om problemen med rymningar antyder ju implicit att regimen var alltför slapp. Fokus för den tidiga forskningen ligger i stället på att tolka eller beskriva dessa läger som en del av de olika instanser som utlänningar och flyktingar i Sverige kunde komma i kontakt med – interneringslägren som en del av utlännings- och flyktinghanteringen som system betraktat.

”Efter”

Antologin *Ein sehr trübes Kapitel? Hitlerflüchtlinge im nordeuropäischen Exil 1933 bis 1950* är produkten av ett nordiskt forskningsprojekt kring de tyskspråkiga antinazistiska flyktingarnas exil i Skandinavien. Detta är det enda större verk i vilket denna flyktingkategori undersökts med tillgång till utlänningsrelaterat arkivmaterial från Sosialstyrelsen och Statens utlänningskommission.³⁶

Den enda artikel i denna antologi som direkt diskuterar slutna utlänningsläger (Långmora och Smedsbo) är en tysk översättning av Jörg Lindners artikel i *Arbetarhistoria*

---

³³ Ole Kristian Grimnes, *Et flyktingesamfunn vokser fram. Nordmenn i Sverige 1940–1945*, Oslo 1969, passim. Under en period fanns även en mindre mottagningscentral för norska samer, belägen i Jokkmokk.

³⁴ Grimnes 1969, s. 174–190.

³⁵ Grimnes 1969, s. 372.

³⁶ Lorenz, Misgeld, Müssener & Petersen (red.) 1998, passim.

från 1994.³⁷ Däremot behandlas indirekt tyskspråkiga utlänningars och flyktingars erfarenheter av utlänningsförvaltningen och interneringssystemet i Dieter Nelles artikel om fackligt oppositionsarbete i Norden.³⁸ Ett flertal bidrag i antologin berör dock, visserligen i andra sammanhang, enskilda tyskspråkiga flyktingar som vid någon tidpunkt varit frihetsberövade i slutna utlänningsläger.

Jesper Johansson har i ett lokalhistoriskt arbete skildrat verksamheten i Vägershult i Kronobergs län – ett slutet läger som under hösten 1944 ombildades från norskt disciplinläger till svenskt slutet läger. Därefter, fram till dess stängning andra halvåret 1945, hyste det i huvudsak tyska desertörer.³⁹ Johansson har i arbetet med denna studie haft tillgång till arkivmaterial från Socialstyrelsen och Utlänningskommissionen.

Vad gäller interneringssystemet för civila utlänningar är Långmora och Smedsbo de två interneringsläger vilka kan betraktas som förhållandevis välkända. Verksamheten i dessa två läger har ingående analyserats av Jörg Lindner.⁴⁰ Lindner påvisar att det i fallen Långmora och Smedsbo från Socialstyrelsens sida fanns en mycket klar föreställning om hur interneringslägren skulle drivas. Från Socialstyrelsen utgick instruktioner, förmaningar och korrigeringar av lägerföreståndarna och övrig personal, och noggranna lägerreglementen, dagordningar och instruktioner utarbetades.⁴¹ Detta antyder att det fanns en tydlig målsättning även på den allra högsta politiska ledningsnivån, men Lindner berör inte denna aspekt. Analysen är i huvudsak inriktad på tyskspråkiga, främst antinazistiska, flyktingar.

Siv Rehn skildrar såväl civila som militära interneringsläger i Norrbottens och Västerbottens län. Det civila läger hon går igenom är Kusfors i Västerbotten. Huvuddelen av de flyktingar som sökte sig till norra Sverige var finska civila samt tyska krigsmän och fanflyktiga.⁴² Rehn koncentrerar sitt arbete på början respektive slutskedet av kriget. Rehns och Lindners arbeten påvisar den mycket hårda behandlingen av de statslösa tyska flyktingarna och de tyska desertörerna i början av kriget.

En kritisk bild av de slutna utlänningslägren tecknas också av Tobias Berglund och Niclas Sennerteg. De skärskådar förhållandena i lägren och lyfter fram en lång rad enskilda personöden. Författarna redogör också för det politiska efterspelet och ifrågasätter den långa hemligstämplingen av lägerarkiven.⁴³

---

³⁷ Jörg Lindner, ”Att röka på förbjuden plats kostar en månads fickpengar. Svenska interneringsläger under andra världskriget: diskriminering, degradering och disciplinering”, *Arbetshistoria* 1994:1; Jörg Lindner, ”Diskriminierung, Degradierung, Disziplinierung. Deutschsprachige Flüchtlinge in schwedischen Internierungslagern während des zweiten Weltkriegs”, i Lorenz, Misgeld, Müssener & Petersen (red.) 1998.

³⁸ Dieter Nelles, ”Gewerkschaftlicher Widerstand in Skandinavien 1936-1945”, i Lorenz, Misgeld, Müssener & Petersen (red.) 1998.

³⁹ Jesper Johansson, *Vägershult. En disciplinförläggning för flyktingar i Sverige under andra världskriget*. Svenska emigrantinstitutet. Växjö 2003.

⁴⁰ Lindner 1994.

⁴¹ Lindner 1994, s. 7.

⁴² Siv Rehn, *Internerad i norra Sverige. Krigsmaktens och Utlänningskommissionens interneringsläger i Norr- och Västerbotten under åren 1940–1945*. Probus. Stockholm 2002.

⁴³ Tobias Berglund & Niclas Sennerteg, *Svenska koncentrationsläger i Tredje rikets skugga*. Natur och Kultur. Stockholm 2008.

Sammanfattningsvis skulle man kunna säga att den forskning som bedrivits om de slutna lägren före tillgängliggörandet av Andra världskrigens lägerarkiv alltså beskrivit systemet som på både ett principiellt och praktiskt plan i stort oproblematiskt och regimen i lägren som om möjligt nästan för slapp. Både ton, tolkningar och slutsatser skiljer sig väsentligt i den forskning som producerats efter 1994. Man har ett betydligt mer kritiskt förhållningssätt. Lindner och Johansson menar exempelvis att det svenska civila interneringssystemet under andra världskriget bäst förstås utifrån Michel Foucaults teori om disciplineringssträvanden och maktutövning.

Det är naturligtvis vanskligt att ge ett entydigt svar på orsakerna till denna omsvängning men Berglund, som under sitt avhandlingsarbete gått igenom både forskningen och lägerarkiven, menar att själva tillgängliggörandet av arkivmaterialet är en av huvudorsakerna till forskningens förändrade tonläge.

Statens Utlänningskommission och lägerförvaltningen

Den myndighet som hanterade majoriteten av utlänningsfrågorna fram till 1944 var Socialstyrelsen, medan UD endast hade hand om viseringsfrågor. Socialstyrelsens utlänningshantering var uppdelad på dels en Utlänningsbyrå som i sin tur var uppdelad i Passbyrån och Kontrollbyrån, dels en så kallad Förläggningsavdelning. Som namnen antyder hanterades passärenden inom Passbyrån medan Kontrollbyrån förde personregister och handhade utlänningskontrollen. Förläggningsavdelningen skötte den praktiska driften av både öppna och slutna läger.

Från den 1 juli 1944 omvandlades Utlänningsbyrån till ett separat ämbetsverk som kallades Statens Utlänningskommission (SUK).⁴⁴ SUK övertog Socialstyrelsens utlänningsbyrås och förläggningsavdelnings uppgifter, samt de viseringsärenden som tidigare handlagts av utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden.

Utlänningskommissionen bestod av tre byråer (kontroll-, pass -, och sociala byrån) och en kanslibyrå. Kontrollbyrån handhade den tekniska utlänningskontrollen (register), ärenden rörande omhändertagande i förläggning samt förpassnings- och avvisningsärenden. Passavdelningen handlade frågor rörande inreseviseringar, vistelsetillstånd och permissioner för besök i skyddsområden eller andra områden som var förbjudna för utlänningar. Den sociala byrån ansvarade för öppna och slutna utlänningsförläggningar samt flyktinghjälp. Denna byrå ansvarade för driften av utlänningsförläggningarna. Kansliavdelningen handhade personal- och administrativa ärenden samt vissa remissärenden.⁴⁵

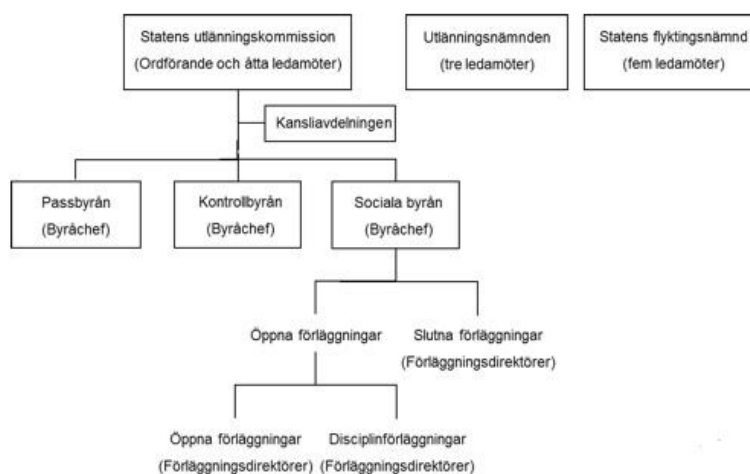
Den sociala byråns arkiv (SUKS) innehåller material som rör driften av de civila utlänningslägren, och kontrollbyråns arkiv (SUKKo) innehåller handlingar om enskilda individer. Kanslibyråns arkiv (SUKK) innehåller plenieprotokoll avseende svåra frågor och uppmärksammade fall som av någon anledning behövde dras i kommissionens ledning.

---

⁴⁴ Denna kommission omvandlades senare till Invandrarverket, vilket senare blev Migrationsverket.

⁴⁵ SOU 1946:36, s. 20.

Figur 1. Utlänningsförvaltningen efter omorganisationen 1 juli 1944

Källa: SOU 1946:36.

Det material som ingår i denna undersökning återfinns i beståndet Andra världskrigets lägerarkiv (SUKL), vilket förvaras på Riksarkivet. SUKL består av samtliga enskilda lägerarkiv, vilka var för sig omfattar allt från några enstaka handlingar till som mest 174 volymer.

Gallringsbeslutet

Riksarkivet fick rätt att fatta egna gallringsbeslut från och med 1962. Innan dess var det regeringen som fattade de formella besluten efter att RA utrett och lämnat förslag. Den 11 mars 1960 fastställde inrikesminister Rune B. Johansson ett gallringsbeslut angående lägerarkiven.⁴⁶ Till grund för beslutet låg en framställning från SUK, baserad på en utredning genomförd 1958 av amanuensen C.G. Löwenhielm vid Riksarkivet. Dennes uppdrag hade varit att gå igenom kommissionens arkiv, uppdatera arkivförteckningen samt att föreslå vilka handlingar som borde kunna gallras.⁴⁷ Löwenhelms promemoria hade tillstyrkts av riksarkivarien Ingvar Andersson.⁴⁸ Regeringens beslut var helt i enlighet med förslagen i promemorian. Arkiven förvarades vid den aktuella tiden fortfarande i SUK:s lokaler och det var kommissionen själv som skulle genomföra gallringen.

De lägerarkiv som ingick i SUK:s arkiv var 191 till antalet. I den del av promemorian där förslaget till gallring motiveras säger Löwenhielm inget om att informationen kunde vara känslig, utan att den till största delen helt enkelt var ointressant:

⁴⁶ Skrivelse från inrikesdepartementet till RA, ink. 16/3 1960, Riksarkivets ämbetsarkiv Byrå II (yngre), F IV:3, Riksarkivet.

⁴⁷ P.M. rörande gallring i Statens utlänningskommissionens arkiv, Statens utlänningskommission Kanslibyrån, E2:55, Riksarkivet.

⁴⁸ Skrivelse till SUK från RA ink. 14/11 1958, Statens utlänningskommission Kanslibyrån, E2:55, Riksarkivet.

I dessa arkiv finnas – om vart annat – högst intressanta handlingar rörande den svenska behandlingen av olika kategorier av flyktingar och tämligen triviala ting såsom redogörelser för utlämnade tvåkuponger. Den övervägande mängden handlingar är av efemär och rutinmässig karaktär och torde saklöst kunna utgallras.⁴⁹

Den huvudsakliga rekommendationen i promemorian var följaktligen gallring, men det fanns också en lång rad undantag. Till att börja med bedömdes sex lägerarkiv av olika orsaker vara så intressanta för forskningen att de borde bevaras i sin helhet. *Långmora* var viktigt på grund av ”den centrala roll *Långmora* spelade i den svenska pressdebatten om internerade utlämningar under krigsåren”. I *Rengsjö* ”förlades kriminella och asociala element”. I *Hälsingmo* ”placerades bl.a. norska quislingar”. *Smedsbo* ”är av intresse, då klientelet delvis bestod av kommunistiska intellektuella”. *Gunnarshemmet i Tjörnarp* hade fungerat som ”disciplinläger för kvinnliga flyktingar och var också förläggning för norskor, vilka nekats flyktinghjälp av norska legationen, och som av politiska eller andra skäl ej ansågos böra placeras i arbetsmarknaden”. *Kjesäter* slutligen bedömdes ha forskningsintresse genom att det varit ”mottagningscentral för norska flyktingar”.

De övriga lägerarkiven skulle gallras, men inte fullständigt. Ett relativt stort antal typer av handlingar skulle bevaras:

- 1) Förteckningar, liggare, kortregister och kartotek över flyktingar samt avrese- och ankomstlistor.
- 2) Originalpromemior och tjänsteanteckningar samt journalanteckningar med bilagor.
- 3) Koncept till utgående skrivelser. Undantaget skrivelser till kommissionen eller andra myndigheter (sannolikt utgick man från att sådana fanns bevarade i mottagarnas arkiv). Här nämndes dock ett antal rutinartade typer av skrivelser som borde gallras, exempelvis angående ransoneringskort, bagage, räkenskapsärenden och byggmaterial.
- 4) Inkommande skrivelser till lägerchefer och till flyktingar och interner. Här undantogs samma typer av skrivelser som nämndes på den föregående punkten.
- 5) Tjänstgöringsbetyg och övriga handlingar angående lägerpersonal.
- 6) ”Interna lägerrapporter och anmälningar ställda till resp. lägerchef, tjänstgöringslistor, förpassningar, läkarkort, sjukintyg.”

Löwenhielms promemoria berörde inte enbart lägerarkiven utan även andra delar av kommissionens verksamhet. Bland annat förordades gallring av viseringsansökningar och passutsändningsdiarier. Vidare pekade Löwenhielm ut ett antal handlingstyper som kunde gallras i enlighet med den allmänna gallringskungörelsen från 1953. De handlingstyper som pekades ut i denna förordning var sådana som generellt bedömdes sakna forskningsvärde,

---

⁴⁹ P.M. rörande gallring i Statens utlänningskommissions arkiv.

särskilt rutinartade ekonomihandlingar. I SUK:s arkiv, inklusive lägerarkiven, handlade det om följande:

- Ansökningshandlingar.
- Offerter, rekvisitioner, ordererkännanden, följesedlar, packnotor, kassationsförslag, besked och uppgifter till inventarieliggare samt rutinmässig skriftväxling i dylika ärenden.
- Kassarapporter, medelsrekvisitioner, räkenskaper och skriftväxling rörande stämpelförsäljningen, kontoutdrag, postkvitton, girobesked, räkenskaper och handlingar angående telefon och telegramkostnader.
- Eventuella dubblettexemplar av huvudbok, inkomst- och utgiftsjournal och inkomst- och utgiftsbok.
- Postböcker för avgående post och bevis om mottagna försändelser.
- Avskrifter och dubletter av handlingar som översänts från andra myndigheter för kännedom.
- Missiv och mottagningsbevis. I lägerarkiven handlar det om mottagningsbevis för utlämnade kläder.
- Specifikationer på samtals- och telegramavgifter.

I december 1959 fattade SUK beslut att den föreslagna gallringen enligt gallringsförordningen skulle genomföras.⁵⁰ Dessa handlingar gallrades alltså ut även i de arkiv som skulle ”bevaras i sin helhet”.

Innehållet i arkiven i dag

Förteckningarna till lägerarkiven finns endast i analog form och de förvaras i en pärm märkt ”Andra världskrigets lägerarkiv” i Riksarkivets forskarexpedition. Arkiven över lägren i Hälsingmo (53 volymer), Kjesäter (174), Långmora (71), Rengsjö (18) och Smedsbo (28) är alla mycket välordnade. Förteckningarna är prydliga, volymerna inordnade i allmänna arkivschemas respektive huvudavdelningar och inga uppenbara luckor kan noteras. Här finns även åtskilliga handlingstyper som skulle kunna betraktas som av känslig natur. Framför allt innehåller varje arkiv lägerledningens korrespondens samt en uppsättning registerkort eller personakter över de intagna. I övrigt kan fler exempel på potentiellt känsligt material nämnas:

- Långmora volym F II:1, ”hemligstämplade handlingar; polisiära data och uppgifter ang. flyktingar; tjänsteanteckningar angående dito”.
- Hälsingmo volym E I:3, ”Ink. skrivelser rör. utvisningar”
- Hälsingmo volym E I:12, ”Ink. skrivelser rör. brevcensur”
- Hälsingmo volym F:6, ”Bestraffningsdossier”
- Kjesäter volym B II:2–4, ”Utg. rapporter om avvisade”

---

⁵⁰ Protokoll 22/12 1959, Statens utlänningskommission Kanslibyrån, E2:55, Riksarkivet.

- Smedsbo volym F I:1, ”Handlingar rör. förpassningar”

Gunnarps hemmet i Tjörnarp, som endast består av fem volymer, avviker från mönstret genom att inte följa allmänna arkivschema, i stället har volymerna endast tilldelats löpnummer.

Denna förenklade förteckningsmodell är emellertid en vanlig lösning vid ordnande av mindre arkiv och de handlingstyper som räknas upp i förteckningen är de som kan förväntas. Det kan dock ifrågasättas om inte lägre verksamhet borde ha avsatt ett mer omfattande arkiv. Delvis kan den begränsade volymen handlingar förklaras av att lägre var öppet en relativt kort tid, fjorton månader, och att det sammanlagda antalet interner endast uppgick till 57.⁵¹ Det kan också tänkas att omständigheter kring den brådstörtade stängningen av lägre ledde till att inte alla handlingar togs om hand.

I arkivhandböcker rekommenderas att man i arkivförteckningarna omnämner även serier som existerat men gallrats ut, helst även med uppgift om det aktuella gallringsbeslutet.⁵² I SUKL:s arkivförteckningar finns emellertid inga noteringar om genomförd gallring. Däremot finns i ett fall uppgift om saknade volymer, nämligen Långmora serie F I, ”Dossierer över flyktingar”. Här finns följande serieanmärkning: ”Vissa akter saknades vid arkivets ordnande juni 1960”. Att den typen av noteringar finns tolkar vi som att den som ordnat arkivet strävat efter öppenhet och tydlighet.

Figur 2. Långmora, arkivförteckning serie F I.

Statens Utlänningskommission: Lägerarkiv		ARKIVFÖRTECKNING	
Långmora			67
Dossierer över flyktingar			Seriesignum F I
Volymnummer	Tid	Anmärkningar	
		Ordnade efter registreringsnummer. Vissa akter saknades vid arkivets ordnande juni 1960	
1		1- 42	
2		43- 86	

Källa: Statens utlänningskommission Andra världskrigets lägerarkiv (SUKL).

De åtta slutna utlänningsläger som skulle gallras delvis var Axmar, Ede, Ingels, Kusfors, Linghed, Sätters sjukhus, Sörbyn och Vägerhult. Inte heller i förteckningarna till dessa arkiv

⁵¹ Berglund & Sennerteg 2008, s. 200–207.

⁵² Staffan Smedberg, *Att ordna och förteckna arkiv*, 8. uppl. Eget förlag. Saltsjö-Boo 2008, s. 37–41.

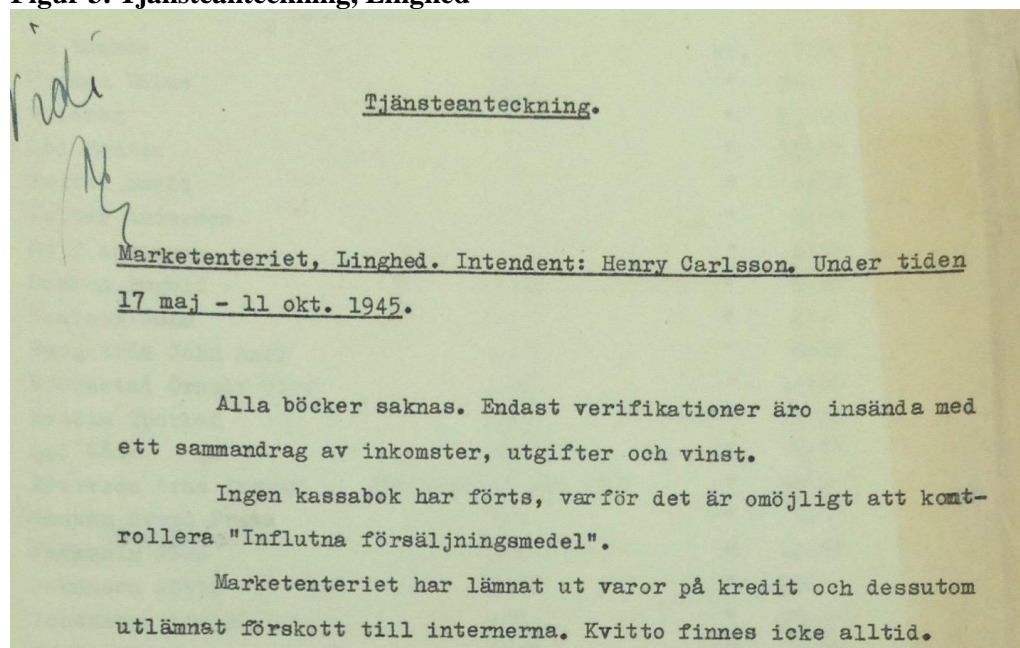

finns några uppgifter om gallring. Vad som kan göras är att jämföra förteckningarna med gallringsbeslutets lista över handlingstyper som skulle bevaras och se om arkiven innehåller de handlingstyper som kan förväntas.

I fem av dessa arkiv är innehållet det förväntade. Omfattningen varierar mellan tre volymer (Axmar) och 18 volymer (Vägershult), men de bevarade handlingarna är av just de typer som räknas upp i beslutet: diaries/journaler, liggare och register, korrespondens. Hur omfattande dessa arkiv var från början kan inte fastställas, men gallringen tycks ha skett i enlighet med beslutet.

Två arkiv är uppenbart ofullständiga, nämligen Ede och Linghed. Från Ede, som var en ungdomsförläggning i anslutning till huvudlägret Hälsingmo, återstår bara en tunn akt med 19 handlingar. Dessa utgörs av veckorapporter och månadsrapporter med information om intagna: namn, födelsedatum och nationalitet samt uppgifter om varifrån de överförts och om de skickats vidare.⁵³ Arkivet från Linghed är ännu mindre, endast två handlingar. Den ena är en lista med namn på interner och uppgifter om deras efterlämnade skulder. Den andra är en tjänsteanteckning av en revisor angående marketenteriet på Linghed och ger en förklaring till bristen på handlingar. Bland annat sägs att ingen kassabok har förts och att många kvitton saknas.⁵⁴ Pappershanteringen vid detta läger tycks alltså på det hela taget ha varit dåligt skött.

Figur 3. Tjänsteanteckning, Linghed

Källa: Diverse smärre lägerarkiv, vol. 8, SUKL.

Att Linghed var en ungdomsförläggning där en del av de intagna var så unga som femton år var också en känslig sak, vilket kan tänkas ha bidragit till den bristande dokumentationen. Det inledningsvis nämnda exemplet med varor som levererats till ett läger vid en tid då inga

⁵³ Diverse smärre lägerarkiv, vol. 2, SUKL, Riksarkivet.

⁵⁴ Diverse smärre lägerarkiv, vol. 8, SUKL, Riksarkivet.

arkivhandlingar alls finns bevarade handlade om Ingels. Det lägret hyste både tyskar och norrmän i olika perioder, vilket gav verksamheten en känslig natur. Det faktum att lägret låg mycket isolerat kan också ha bidragit till praktiska svårigheter med pappersexercisen.

Slutdiskussion

Den första av undersökningens forskningsfrågor handlade om hur 1960 års gallringsbeslut motiverades. De gallringsutredningar som föregår ett beslut innehåller ibland ganska utförliga motiveringar, men så är inte fallet när det gäller lägerarkiven. Det enda som sägs är att stora delar av materialet är av ”efemär och rutinmässig karaktär”. Det förekommer inga antydningar om att handlingarnas potentiellt känsliga karaktär skulle ha någon betydelse, men det var naturligtvis inte att vänta.

Hur förhåller sig då innehållet i arkiven från de fjorton slutna utlänningslägren till beslutet och hur kan eventuella avvikelser förklaras? En slutsats är att SUK i huvudsak tycks ha genomfört gallringen korrekt och i enlighet med beslutet. Vi har inte iakttagit något som tyder på att man efter beslutet gallrade mer än vad som föreskrivits.

Till skillnad från vad som var fallet med landsfiskalernas arkiv har man inte heller bevarat mer än det föreskrivna. En väsentlig skillnad mellan landsfiskals- och lägerarkiven är att alla inblandade i det senare fallet, det vill säga Riksarkivet och SUK, uttryckt samma uppfattning om gallringsbehovet. I fallet med landsfiskalerna hade flera av landsarkiven under remissomgången framfört kritiska synpunkter på den föreslagna gallringen, medan Riksarkivet var mer angeläget om att gallra i stor skala. Det ibland ansträngda förhållandet mellan Riksarkivet och landsarkiven kan ha gjort de senare mindre benägna att följa centrala direktiv.⁵⁵

Att några av lägerarkiven bevarats ”i sin helhet” betyder dock inte att de är helt kompletta, eftersom även dessa arkiv gallrades i enlighet med 1953 års allmänna gallringsförordning. Formuleringen ”bevaras i sin helhet” innebär alltså inte totalbevarande. Sannolikt medförde den gallringen dock ingen större förlust för forskningen. Värre är det med alla andra handlingar av ”efemär och rutinmässig karaktär” som gallrades ut. Vilka dessa handlingar var och vad de hade kunnat tillföra forskningen kan vi inte veta med säkerhet. Även ”efemära och rutinmässiga” handlingar kan nämligen innehålla viktig och potentiellt politiskt känslig information. Ett bra exempel på det är ett köpeavtal som upprättades mellan förläggningsschefen på kvinnolägre i Tjörnarps (Gunnarps hemmet) och en lokal jordbrukare, enligt vilket den senare skulle köpa den taggråd som skulle bli över vid lägre avveckling i slutet av juni 1946.⁵⁶ Den information som detta rutinmässiga köpeavtal ger är ju att Tjörnarpslägre var taggrådsinhägnat – en uppgift som inte återfinns någon annanstans och som ger en ny och mer problematisk bild av lägre verksamhet. Exemplet visar också på

---

⁵⁵ Rydén 2014, s. 47–48.

⁵⁶ Se korrespondens, RA SUKL, Gunnarps hemmet, vol. 4.

vikten av att arkivförteckningar redovisar den gallring som genomförts, så att forskaren kan få en uppfattning om vilka handlingar som har funnits.

De avvikelser från det föreskrivna bevarandet som förekommer handlar framför allt om Linghed och Ede. Vissa tveksamheter finns också beträffande Ingels och Gunnarps hemmet. I de fallen har troligen övergallringen skett på ett tidigt stadium, antingen redan under driften av lägren eller i samband med avvecklingen. På central myndighetsnivå och vid de större lägren fanns en medvetenhet om hur allmänna handlingar skulle hanteras, men det tycks ha varit sämre beställt med den saken i förvaltningen av de små och mer tillfälliga lägren. Arkivens brister kan alltså huvudsakligen förklaras med administrativa orsaker. En viss självcensur orsakad av en insikt om verksamhetens känslighet kan dock inte helt uteslutas.

Otryckta källor

Riksarkivet

Riksarkivets ämbetsarkiv Byrå II (yngre)

Statens utlänningskommission Kanslibyrån

Statens utlänningskommission Andra världskrigets lägerarkiv (SUKL)

SUKL, Diverse smärre lägerarkiv

Litteratur

Adamson, Rolf, ”Några principiella synpunkter i fråga om gallring”, *Arkiv, samhälle och forskning* 1969:1.

Berglund, Tobias, *Omhändertagna i slutna utlänningsförläggningar 1940–1943*, under utgivning.

Berglund, Tobias & Sennerteg, Niclas, *Svenska koncentrationsläger i Tredje rikets skugga*. Natur och Kultur. Stockholm 2008.

Couture, Carol, ”Archival Appraisal: A Status Report”, *Archivaria* 2005:Spring.

Edquist, Samuel, *Att spara eller inte spara: De svenska arkiven och kulturarvet 1970–2010*, under utgivning.

Flyghed, Jan, *Rättsstat i kris. Spioneri och sabotage i Sverige under andra världskriget*. Federativ. Stockholm 1992.

Fredriksson, Berndt, ”Arkivvetenskap – historia och framtid”, *Arkiv, samhälle och forskning* 2002:2.

- Fredriksson, Berndt (2003), ”Vad skall vi bevara? Arkivgallringens teori, metod och empiri”, *Arkiv, samhälle och forskning* 2003:2.
- Gilliland, Anne J., ”Archival appraisal: practising on shifting sands”, i Caroline Brown (ed.), *Archives and Recordkeeping: theory into practice*. Facet. London 2014.
- Grimnes, Ole Kristian, *Et flyktingesamfunn vokser fram. Nordmenn i Sverige 1940–45*. Aschehoug. Oslo 1969.
- Gränström, Claes, Lennart Lundquist & Kerstin Fredriksson, *Arkivlagen: Bakgrund och kommentarer*, 2 uppl. Norstedts. Stockholm 2000.
- Hallberg, Lars, *Källor till invandringens historia i statliga myndigheters arkiv 1840–1990*. Riksarkivet. Stockholm 2001.
- Hägerstrand, Torsten, ”Kulturgeografiska synpunkter på arkiveringen av data”, *Arkiv, samhälle och forskning* 1969.
- Johansson, Jesper, *Vägershult. En disciplinförläggning för flyktingar i Sverige under andra världskriget*. Svenska emigrantinstitutet. Växjö 2003.
- Lindner, Jörg, ”Att röka på förbjuden plats kostar en månads fickpengar. Svenska interneringsläger under andra världskriget: diskriminering, degradering och disciplinering”, *Arbetshistoria* 1994:1.
- Lindner, Jörg, ”Diskriminierung, Degradierung, Disziplinierung. Deutschsprachige Flüchtlinge in schwedischen Internierungslagern während des zweiten Weltkriegs”, i Einhart Lorenz, Klaus Misgeld, Helmut Müssener & Hans Uwe Petersen (red.), *Ein sehr trübes Kapitel? Hitlerflüchtlinge im nordeuropäischen Exil 1933 bis 1950*. Ergebnisse-Verl. Hamburg 1998.
- Lorenz, Einhart, Klaus Misgeld, Helmut Müssener & Hans Uwe Petersen (red.), *Ein sehr trübes Kapitel? Hitlerflüchtlinge im nordeuropäischen Exil 1933 bis 1950*. Ergebnisse-Verl. Hamburg 1998.
- Misgeld, Klaus, ”Folgen des Exils. Wechselseitiges Lernen und besseres gegenseitiges Verstehen” i Einhart Lorenz, Klaus Misgeld, Helmut Müssener & Hans Uwe Petersen (red.), *Ein sehr trübes Kapitel? Hitlerflüchtlinge im nordeuropäischen Exil 1933 bis 1950*. Ergebnisse-Verl. Hamburg 1998.
- Müssener, Helmut, *Die deutschsprachige Emigration in Schweden nach 1933. Ihre Geschichte und kulturelle Leistung*. Uppsala univ. Uppsala 1971.
- Müssener, Helmut, *Exil in Schweden. Politische und kulturelle Emigration nach 1933*. Stockholms univ. Stockholm 1974.
- Nelles, Dieter, ”Gewerkschaftlicher Widerstand in Skandinavien 1936-1945”, i Einhart Lorenz, Klaus Misgeld, Helmut Müssener & Hans Uwe Petersen (red.), *Ein sehr trübes Kapitel? Hitlerflüchtlinge im nordeuropäischen Exil 1933 bis 1950*. Ergebnisse-Verl. Hamburg 1998.

- Norberg, Erik, *Mellan tiden och evigheten. Riksarkivet 1846–1991*. Riksarkivet. Stockholm 2007.
- Nyberg, Louise, ”...Tvånget att försaka. Bedömningsgrunder för gallringsbeslut”, i: Patrik Höij (red.), *Information, förvaltning och arkiv – en antologi*. Arkiv i Norrland 20. Härnösand 2005.
- Nygren, Rolf, Jan Larsson & Sune Åkerman, *Samhällsdokumentation inför framtiden. En bok om samhällsforskningens framtida materialtillgång*. Liber. Stockholm 1982.
- Peters, Jan, *Exilland Schweden. Deutsche und schwedische Antifaschisten 1933-1945*. Akad.-Vlg. Berlin (Öst) 1984.
- Rehn, Siv 2002, *Internerad i norra Sverige: Krigsmaktens och Utlänningskommissionens interneringsläger i Norr- och Västerbotten under åren 1940–1945*. Probus. Stockholm 2002.
- Riksarkivet, *Bevarandet av nutiden. Riksarkivets gallrings- & bevarandepolicy*. Riksarkivet. Stockholm 1995.
- Rydén, Reine, “Implementation of appraisal regulations including the selection of sample archives. A case study on the Swedish country district police”, *Archives and Records* 2014:1.
- Schellenberg, Theodore R, *Modern Archives. Principles and Techniques*. Cheshire. Melbourne 1956.
- Schwartz, Joan M & Terry Cook, ”Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory”, *Archival Science* 2002:1–2.
- SFS 1953:716, *Förordning om utgallring av handlingar hos vissa statsmyndigheter*.
- Smedberg, Staffan, *Att ordna och förteckna arkiv*, 8. uppl. Eget förlag. Saltsjö-Boo 2008.
- SOU 1946:36, *Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst. 1, Betänkande angående flyktingars behandling*.
- Thomas, David, Simon Fowler & Valerie Johnson, *The Silence of the Archive*. Facet. London 2017.
- Trace, Ciaran B, ”On or Off the Record? Notions of Value in the Archive”, i *Currents of Archival Thinking*, Terry Eastwood & Heather McNeil (eds.) Libraries Unlimited. Santa Barbara 2010.
- Winberg, Christer & Sune Åkerman, *Forskningens framtida datatillgång*. Samarbetskomm. för långsiktligt motiverad forskning. Stockholm 1976.